

Imigranci i emigranci po 60. roku życia w Polsce

Słowa kluczowe: osoby starsze, migracje

1. Wprowadzenie

Na decyzję o przeprowadzce ma wpływ wiele grup czynników społecznych, psychologicznych i ekonomicznych, które oddziałują z różną siłą m.in. w zależności od wieku osób uczestniczących w ruchu wędrownym [Latuch, 1977; Stolarczyk, 1985, 1986; Charles, Longino, 2001; Quandango 2002].

W przypadku ludności po 60. roku życia zjawisko migracji jest procesem specyficznym, który nie podlega tym samym prawidłowościom, jak przemieszczenia innych kategorii ludności. Ludzie starzy z natury niechętnie zmieniają wieloletnie miejsce zamieszkania. Często akt migracji ma charakter wymuszony i związany jest z zapewnieniem opieki osobie w podeszłym wieku.

Z uwagi na stosunkowo niewielki udział osób po 60. roku życia uczestniczących w przemieszczeniach, niewiele miejsca w badaniach ruchu wędrownego poświęca się migrantom w tym wieku.

Celem niniejszego opracowania jest rozpoznanie prawidłowości migracji zagranicznych osób starszych. Analizując migracje tej subpopulacji skupiono się na głównych kierunkach przemieszczeń. Przedstawiona została również struktura demograficzna seniorów uczestniczących w migracjach zagranicznych.

Oceniając szanse wystąpienia migracji w zależności od płci, wykształcenia czy miejsca docelowej imigracji posłużono się metodą ilorazu szans (*odds ratio*). Metoda ta polega na porównywaniu udziału wybranej ze względu na określoną cechę grupy osób w części subpopulacji charakteryzującej się tą cechą, a następnie zestawieniem otrzymanej relacji z taką samą dla grupy, która stanowi punkt odniesienia.

2. Migracje zagraniczne osób starszych¹ na tle zewnętrznego ruchu wędrownego w Polsce po drugiej wojnie światowej

W okresie powojennym w migracjach zewnętrznych w Polsce można było wyodrębnić kilka podokresów, które charakteryzowały się odmiennym nasileniem tych ruchów. Tuż po drugiej wojnie zmiany polityczne wiążące się z przesunięciem granic państwowych wymusiły falę migracji zewnętrznej związaną z zasiedlaniem ziem zachodnich i północnych kraju. W sumie w latach 1944-1949 przybyło do Polski z terenów wschodnich (byłego ZSRR) ponad 1,5 mln osób. W tym okresie z obszarów Niemiec powróciło do kraju około 2,1 mln przymusowych robotników. Z regionów Dolnego i Górnego Śląska, Poznańskiego, Pomorza Gdańskiego i Zachodniego oraz Warmii i Mazur do 1950 r. wysiedlono ponad 3 mln Niemców. W latach 1944-1949 opuściło Polskę ponad 142 tys. polskich Żydów.

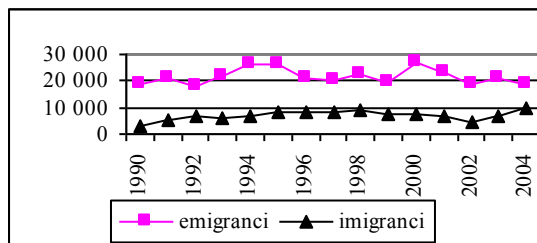
Kolejne nasilenie ruchów zewnętrznych nastąpiło w latach 1956-1970, które stanowiły następstwo repatriacji obywateli polskich z terenów byłego Związku Radzieckiego oraz wyjazdów do Niemiec i Izraela w ramach akcji łączenia rodzin. W latach 1955-1959 imigracja z b. ZSRR wynosiła 257 tys. osób. W latach 1961-1967 wyjechało z kraju 3823 obywateli pochodzenia żydowskiego. Liczba przesiedleńców z Polski do Niemiec w latach 1950-1970 wynosiła ponad 604 tys. osób.

Lata 1981-1990, były okresem fali emigracji wywołanej wprowadzeniem stanu wojennego i jego konsekwencjami społeczno-gospodarczymi. Liczba wyjazdów na stałe z Polski w tym okresie wynosiła 267 tys., przy imigracji 17 tys. osób.

¹ W rozważaniach dotyczących migracji zagranicznych osób po 60. roku życia pod uwagę zostały wzięte tylko przemieszczenia na stałe

W latach 1990. doszło do zmiany form i częściowo kierunków migracji zagranicznych w Polsce. W ostatniej dekadzie dwudziestego wieku można było obserwować pewną redukcję wyjazdów za granicę przy jednoczesnym wzroście liczby imigrantów (rys. 1).

Rys 1. Migracje zagraniczne w Polsce w latach 1990 – 2004 (w osobach)

Źródło: Dane *Rocznik Demograficzny* 2005 s. 29-30

W latach 1991–2000 emigracja z kraju wyniosła 225 tys. osób, a liczba imigrantów wzrosła w porównaniu z wcześniejszym dziesięcioleciem do około 73 tys. osób. Mimo tych zmian saldo migracji zewnętrznych w całym okresie powojennym było ujemne dla Polski, a w 2004 r. wynosiło minus 9,4 tys.

Przyglądając się strukturze wieku osób uczestniczących w migracjach zagranicznych, w latach 1990. na emigrację decydowały się najczęściej osoby w wieku 35–44 lata, które stanowiły w tym okresie ponad 20% stałych emigrantów. Należy zwrócić uwagę, że w ostatniej dekadzie XX wieku o niespełną połowę wzrósł udział wśród emigrantów osób w wieku 15-24 i 40-44 lata. W roku 2004 młodzież w wieku 15-24 lata stanowiła najliczniejszą grupę (ponad 27%) wyjeżdżających na stałe. Udział w emigracji osób po 60. roku życia przez ostatnie 14 lat nie zmieniał się w sposób znaczący, a w 2004 r. wyniósł niespełna 7%.

W przypadku osób osiedlających się w Polsce w latach 1990. najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 25-34 lata (około 25%). Na przestrzeni ostatnich lat wśród imigrantów wyraźnie wzrósł udział grup wieku 35-39 i 40-44 lata. Warto zaznaczyć, że od 1990 r. systematycznie zmniejszał się wśród imigrantów odsetek osób po 70. roku życia. W latach 1991-2000 udział osób w wieku emerytalnym (powyżej 60 lat) wśród imigrantów kształtował się na poziomie 6,7%, a w roku 2004 wyniósł 10,4%.

W powojennej historii Polski, istniały okresy, w których starsi imigranci stanowili jedną z najliczniejszych grup przybywających do kraju. W latach 1966-1973, udział osób po 60. roku życia wyniósł 36,8% wszystkich ówczesnych imigrantów.

W latach 1990., ponad 80% wyjeżdżających na stałe seniorów z Polski osiedlało się w Europie, z czego zdecydowana większość jako kraj osiedleńczy deklarowała Niemcy. Kolejnymi tradycyjnymi krajami osiedleńczymi były Stany Zjednoczone i Kanada. Wśród osób starszych, które osiedlały się w Polsce, większość pochodziła z krajów europejskich, głównie z Niemiec, natomiast w przypadku młodszych imigrantów częściej niż z Niemiec imigranci przybywali z Ukrainy, Rosji i Białorusi. Według wyników *NSP'2002* znacząca część imigrantów, która przybyła do Polski w latach 1989-2002,

to osoby z polskim obywatelstwem, zaś krajem drugiego obywatelstwa wśród tej subpopulacji były najczęściej Niemcy (68% ogółu imigrantów w wieku 60. i więcej lat).

Biorąc pod uwagę obywatelstwo osób przybyłych z zagranicy, można sądzić, że mamy do czynienia z migracją powrotną osób, które emigrowały w latach 1960., 1970. i 1980., a po osiągnięciu wieku emerytalnego powracają do kraju.

3. Struktura demograficzna osób starszych uczestniczących w migracjach zagranicznych

W migracjach zagranicznych, w ciągu ostatnich ponad dwudziestu lat, można zauważyć spadek przewagi liczebnej kobiet nad mężczyznami i to zarówno w imigracji, jak i emigracji (tab. 1).

Odsetek kobiet po 60. roku życia był z reguły wyższy wśród osób wyjeżdżających niż przyjeżdżających do kraju. W latach 1981-1990 na 100 przybyłych do Polski mężczyzn po „sześćdziesiątce” przypadały 132 kobiety, natomiast współczynnik feminizacji emigrantów w tym wieku wynosił 168. W kolejnej dekadzie (lata 1990-2000) na 100 imigrantów w wieku 60. lat i więcej przypadało 117,8 kobiet, a wśród emigrantów 143,5.

W 2004 r. współczynniki feminizacji kształtowały się w przypadku starszych imigrantów na poziomie 102,5, a dla emigrantów wyniósł 131,5.

Tab. 1 Udział kobiet i mężczyzn w migracjach zagranicznych osób po 60. roku życia w latach 1990, 1995, 2002 i 2004

Wiek	Imigranci			Emigranci		
	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
1990 r.						
60 lat i więcej	100,0	48,1	51,8	100,0	41,7	58,3
60-64	100,0	46,7	53,3	100,0	41,3	58,7
65-69	100,0	52,3	47,7	100,0	51,5	48,5
70 lat i więcej	100,0	46,9	53,1	100,0	31,8	68,2
1995 r.						
60 lat i więcej	100,0	47,9	52,1	100,0	39,8	60,2
60-64	100,0	45,0	55,0	100,0	41,9	58,1
65-69	100,0	49,8	50,2	100,0	42,5	57,6
70 lat i więcej	100,0	49,0	51,0	100,0	34,0	66,1
2002 r.						
60 lat i więcej	100,0	50,0	50,0	100,0	42,0	57,9
60-64	100,0	52,0	48,0	100,0	46,8	53,2
65-69	100,0	51,5	48,5	100,0	42,5	57,0
70 lat i więcej	100,0	47,6	52,5	100,0	35,2	64,7
2004 r.						
60 lat i więcej	100,0	49,4	50,6	100,0	45,7	54,3
60-64	100,0	52,4	47,6	100,0	48,6	51,4
65-69	100,0	58,5	41,5	100,0	42,0	58,0
70 lat i więcej	100,0	39,6	60,4	100,0	38,1	61,9

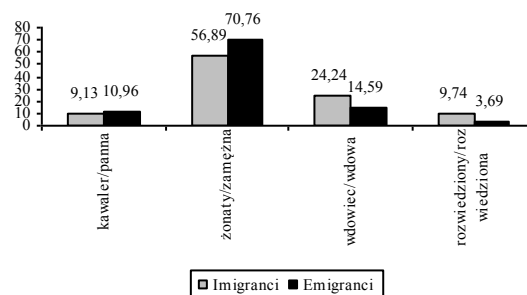
Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Roczników Demograficznych* z lat 1991, 1996 i 2003

Liczebna przewaga kobiet wśród emigrantów utrzymywała się również w miarę przesuwania się do coraz starszych grup wieku. Tak duży udział kobiet po 60. roku życia, zwłaszcza w starszych rocznikach, uczestniczących w emigracji może świadczyć o wyjazdach głównie samotnych, owdowiałych kobiet do rodzin (dzieci) mieszkających za granicą. W przypadku imigrantów tylko w subpopulacji osób po 70. roku życia wystąpiła relatywnie większa przewaga kobiet nad mężczyznami.

Korzystając z ilorazu szans została oszacowana możliwość wystąpienia migracji zagranicznej wśród starszych kobiet w stosunku do mężczyzn. Prawdopodobieństwo, że w 2004 r. w emigracji będzie uczestniczyła kobieta po sześćdziesiątce

było 1,16 raza wyższe niż szansa wystąpienia takiego zdarzenia wśród mężczyzn w tym wieku, natomiast wśród imigrantów taka sama szansa wynosiła 1,06.

W przeciwieństwie do migracji wewnętrznych, w których przeważały osoby samotne, wśród ludności powyżej 60. roku życia uczestniczących w migracjach zagranicznych większość stanowiły osoby pozostające w związkach małżeńskich (rys. 2). W miarę przechodzenia do starszych roczników wzrastał odsetek osób owdowiałych.

Rys. 2 Udział w migracjach zagranicznych osób powyżej 60 lat według stanu cywilnego w 2004 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie *Rocznika Demograficznego* 2005, s. 440

Wyraźna przewaga kobiet, zarówno w emigracji, jak i imigracji, w subpopulacji ludności starszej występowała wśród osób samotnych (wdowy). W przypadku imigrantów przewaga mężczyzn nad kobietami wystąpiła wśród kawalerów i pozostających w związkach małżeńskich, natomiast w pozostałych grupach stanu cywilnego dominowały kobiety. Starsi emigranci zdominowani byli we wszystkich kategoriach stanu cywilnego przez kobiety. Warto zaznaczyć, że w latach 1990. w przypadku emigracji zmniejszyły się dysproporcje według płci w poszczególnych kategoriach stanu cywilnego.

Kolejną omawianą charakterystyką jest wykształcenie osób uczestniczących w migracjach zagranicznych. W *NSP 2002* nie zbierano informacji o poziomie wykształcenia w momencie migracji, jednak biorąc pod uwagę wiek migrantów wydaje się, że poziom wykształcenia w momencie spisu pokrywa się z poziomem wykształceniem w chwili emigracji i imigracji.

W odróżnieniu od osób w wieku 15 lat i więcej przebywających za granicą, wśród których przeważały osoby z wykształceniem średnim, a w następ-

nej kolejności z zasadniczym zawodowym i podstawowym, wśród starszych emigrantów wyjeżdżających na stałe ponad 46% miało wykształcenie podstawowe.

Osoby z wykształceniem średnim stanowiły 22%, a zasadniczym zawodowym 20%. Udział emigrantów w wieku sześćdziesiąt lat i więcej z wyższym wykształceniem nie przekraczał 10%. Podobnie jak w migracjach wewnętrznych w miarę przechodzenia do coraz starszych grup wieku zwiększał się odsetek emigrantów z wykształceniem podstawowym, który dla osób po osiemdziesiątym piątym roku życia wynosił prawie 75% (tab. 2).

Tab.2. Poziom wykształcenia starszych emigrantów (60 lat i więcej) w 2002 r. (w %)

Poziom wykształcenia	Grupy wieku						
	Ogółem						
Wykształcenie	w wieku 60 lat i więcej	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85 lat i więcej
Wyższe	9,5	12,1	9,3	7,5	5,4	5,6	4,2
Policealne	2	2,6	2,3	1,1	0,7	1	1,1
Średnie	22,2	26,2	23,2	18,2	15,3	14,2	11,3
zasadnicze zawodowe	20,2	23,5	21,2	18,1	15,9	10,9	8,5
Podstawowe	46,2	35,6	43,9	55	62,6	68,4	74,9
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100
Mężczyźni							
Wyższe	14,2	15,7	14,1	12,8	10,6	12,3	9,8
Policealne	1,1	1,3	1,1	0,9	0,6	1,2	1,5
Średnie	20,2	23,3	18,2	19,1	16,3	14,8	13,7
zasadnicze zawodowe	29,7	31,6	31,9	26,5	28,8	22,2	15,2
Podstawowe	34,7	28,2	34,8	40,7	43,8	49,5	59,8
Ogółem	100	100	100	100	100	100	100
Kobiety							
Wyższe	6,4	9,4	6,3	4,3	2,7	2,3	1,8
Policealne	2,6	3,6	3,1	1,3	0,8	0,9	1
Średnie	23,4	28,4	26,4	17,8	14,9	13,9	10,3
zasadnicze zawodowe	14	17,4	14,5	13,2	9,4	5,6	5,7
Podstawowe	53,5	41,1	49,6	63,5	72,3	77,3	81,1

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych z NSP*2002 *Migracje zagraniczne ludności*, GUS, Warszawa 2003, s. 106 i 230

Starsi imigranci byli znacznie lepiej wykształceni od swoich rówieśników, którzy opuszczali Polskę (tab. 3). Prawie 42% osób powyżej 60. roku życia, które przybyły do kraju miało wykształcenie

średnie, a w następnej kolejności znajdowały się osoby z dyplomem szkoły wyższej (21%).

Tab. 3 Poziom wykształcenia starszych imigrantów (60 lat i więcej) w 2002 r. (w %)

Poziom wykształcenia	Grupy wieku						
	Ogółem						
Wykształcenie	w wieku 60 lat i więcej	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85 lat i więcej
Wyższe	21,4	30,4	27,1	23,2	14,9	5,4	16,1
Policealne	3,1	4,9	3,5	2,8	2,9	0,6	2,2
Średnie	41,7	35,3	35,1	29,1	30,5	77,6	29,7
zasadnicze zawodowe	9,3	12,7	12,3	9,8	8,3	3,3	6,9
Podstawowe	24,5	16,7	22,0	35,2	43,5	13,0	45,0
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Mężczyźni							
Wyższe	35,2	38,5	38,1	38,1	23,3	26,2	23,0
Policealne	2,1	2,4	1,4	2,2	2,1	2,2	2,6
Średnie	29,3	29,8	31,8	25,9	27,7	26,2	30,3
zasadnicze zawodowe	13,8	15,7	15,5	12,9	11,1	12,9	10,5
Podstawowe	19,6	13,5	13,2	20,9	35,8	32,4	33,6
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kobiety							
Wyższe	12,0	22,4	16,3	12,2	8,6	1,9	11,1
Policealne	3,8	7,4	5,7	3,2	3,4	0,4	1,9
Średnie	50,1	40,8	38,3	31,5	32,6	86,2	29,3
zasadnicze zawodowe	6,2	9,6	9,2	7,5	6,1	1,7	4,3
Podstawowe	27,8	19,9	30,5	45,7	49,2	9,8	53,4
Ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zródło: Obliczenia własne na podstawie danych z NSP*2002 *Migracje zagraniczne ludności*, GUS, Warszawa 2003, s. 106 i 230

Różnice w poziomie wykształcenia migrantów zagranicznych były również widoczne w przekroju według płci. Wyjeżdżający za granicę starsi mężczyźni byli zdecydowanie lepiej wykształceni od kobiet. Rzadziej niż kobiety mieli wykształcenie podstawowe, częściej natomiast wyższe. Wypada zwrócić jednak uwagę, że rozpatrując poziom wykształcenia wszystkich emigrantów ze względu na płeć w 2002 r. dostrzega się, iż kobiety były lepiej wykształcone od mężczyzn, częściej posiadały wykształcenie wyższe, rzadziej zawodowe.

Przybywający starsi mężczyźni z zagranicy najczęściej mieli wykształcenie wyższe (35%), a następnie średnie i policealne (31%) oraz zasadnicze zawodowe (niepełna 20%), zaś wśród kobiet przeważało wykształcenie średnie (50%), a następnie podstawowe (27%) i wyższe (12%).

Obliczone ilorazy szans potwierdziły istniejące różnice w poziomie wykształcenia imigrantów i emigrantów. Szansa uczestnictwa w emigracji osoby po 60. roku życia była w 2002 r. 1,82 raza większa niż w przypadku osoby z wykształceniem podstawowym, a analogiczna wartość ilorazu szans w przypadku imigrantów była znacznie wyższa i wynosiła 5,6.

Prawdopodobieństwo (iloraz szans), że emigracji podda się mężczyzna z wykształcenie wyższym było w 2002 r. 1,7 raza większe, niż prawdopodobieństwo emigracji mężczyzny z wykształceniem podstawowym, a w przypadku starszej kobiety wynosiło ono 1,26. W przypadku imigrantów wartości ilorazu szans były znacznie większe. Biorąc pod uwagę seniorów mężczyzn szansa, że w emigracji uczestniczył będzie mężczyzna z wykształceniem wyższym było 7,4 raza większe niż w przypadku mężczyzny z wykształceniem podstawowym, a analogiczna wartość tego wskaźnika dla imigrujących starszych kobiet wynosiła 4,5.

4. Przestrzenne rozmieszczenie ludności w wieku 60 lat i więcej przybyłej do Polski w latach 1989-2002

W okresie 14 lat najważniejszym regionem docelowym dla imigrantów z zagranicy było województwo mazowieckie (19% wszystkich imigrantów), a następnie śląskie (12%), małopolskie i dolnośląskie (po 10%). Najmniej osób przybyłych z zagranicy wybierało województwa świętokrzyskie (2%) i lubuskie (3%).

W przypadku osób starszych przybyłych z zagranicy w latach 1989-2002 rozkład napływu seniorów w układzie województw kształtował się nieco odmiennie od ogółu napływu imigracyjnego. Ponad siedmioprocentowym udziałem osób po 60. roku życia w napływie imigracyjnym charakteryzowały się województwa małopolskie, podkarpackie, podlaskie oraz kujawsko-pomorskie. W województwach śląskim, mazowieckim i lubuskim odsetek ludności starszej przybyłej z zagranicy nie przekraczał 5% imigrantów.

W zdecydowanej większości województw wśród ogółu imigrantów przeważały kobiety. Wyjątek stanowiły województwa śląskie i świętokrzyskie, w których w napływie z zagranicy w latach 1989-2002 zarysowała się przewaga mężczyzn. W przy-

padku osób po 60. roku życia przewaga mężczyzn nad kobietami w tym wieku wystąpiła w zupełnie innych województwach, a mianowicie łódzkim i wielkopolskim.

Tab. 4 Przestrzenne rozmieszczenie imigrantów po sześćdziesiątym roku życia w 2002 r. (w %).

Województwa	grupy wieku				
	w wieku 60 i więcej	60-64	65-69	70-74	75 lat i więcej
Polska	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dolnośląskie	8,9	8,1	8,4	9,7	8,7
Kujawsko-pomorskie	4,4	4,4	4,0	3,3	6,0
Lubelskie	3,5	3,3	3,7	3,3	3,6
Lubuskie	2,7	1,6	2,7	2,9	2,5
Łódzkie	5,0	4,2	4,8	4,8	5,3
Małopolskie	12,0	14,4	13,0	11,8	10,6
Mazowieckie	15,1	17,5	16,7	15,2	13,0
Opolskie	2,7	4,2	2,9	2,3	2,7
Podkarpackie	8,5	7,7	9,4	8,4	7,3
Podlaskie	4,3	5,2	5,1	3,8	3,6
Pomorskie	7,2	7,5	6,5	7,4	8,0
Śląskie	10,1	8,7	9,1	10,0	11,7
Świętokrzyskie	2,3	1,7	2,2	2,5	2,2
Warmińsko – mazurskie	3,6	2,7	3,5	4,3	3,1
Wielkopolskie	5,6	4,6	4,1	4,9	8,3
Zachodniopomorskie	4,2	4,3	3,8	5,5	3,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych z NSP 2002 *Migracje zagraniczne ludności*, GUS, Warszawa 2003, s. 96

Ponad 10% ogółu imigrantów po sześćdziesiątym roku życia przybyłych do Polski osiedlało się w województwach mazowieckim (15%) i śląskim (10,1%), (tab. 4).

Najmniejszy – niższy niż 3% – udział wśród starszych imigrantów charakteryzował województwa lubuskie (2,7%) i świętokrzyskie (2,3%).

W przypadku większości województw wśród starszych imigrantów przeważały osoby w wieku 60-64 lata. Wyjątek stanowiły województwa: wielkopolskie (w którym nieznacznie wśród starszych imigrantów dominowały osoby powyżej 75.), lubuskie i warmińsko-mazurskie (charakteryzujące się najliczniejszą grupą w wieku 65-69 lat wśród imigrantów po 60.)

Średnio na 10 tys. osób w wieku 60. i więcej lat w Polsce przypadało sześciu seniorów przybyłych z zagranicy, najwięcej – powyżej 8 osób – w województwach małopolskim, podkarpackim, podlaskim i pomorskim, natomiast najmniejszy wskaźnik odnotowano w regionach lubelskim i świętokrzyskim (3,4 osoby na 10 tys. ludności starszej). Warto zwrócić uwagę, że województwa podlaskie

i podkarpackie to regiony emigracyjne, które w latach 1989-2002 charakteryzowały relatywnie najwyższym natężeniem emigracji. W związku z czym część imigrantów to byli emigranci z tych obszarów.

5. Podsumowanie

Osoby starsze stanowią niewielki odsetek migrantów zagranicznych. Udział osób po 60. roku życia jest wyższy wśród osób przyjeżdżających na stałe do kraju niż wyjeżdżających z niego. Amerykańscy gerontolodzy [Quandango, 2002: 69; Charles, Longino, 2001: 106] wyróżniają trzy odmienne co do przyczyn i wzorca migracji grupy seniorów, wśród których dochodzi najczęściej do migracji. Pierwsza grupa obejmuje młodszych seniorów i występujące w niej migracje związane są z momentem przejścia na emeryturę, szukaniem wygodniejszego miejsca życia. Do drugiej subpopulacji należą osoby mające dwadzieścia lat więcej, starsi ludzie, którzy stają się chorzy, wymagają opieki lub zostają samotni. Na tym etapie życia niektórzy seniorzy przenoszą się w pobliże dzieci lub bezpośrednio do ich domów. W przypadku ostatniej grupy, fizyczna niemoc prowadzi do umieszczenia starszej osoby w domu pomocy, tj. do instytucjonalizacji starości.

W warunkach polskich we wcześniejszych badaniach [Latuch, 1977: 51-69; Stolarczyk, 1986: 161] wyróżniono dwa odmienne wzorce migracji seniorów. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z migracją dobrowolną, zamierzoną. Migracja ta dotyczy młodszych seniorów, którzy najczęściej pozostają w związkach małżeńskich, są zdolni do samodzielnego życia i posiadające źródło utrzymania. W drugim przypadku migracja dotyczy osób w zaawansowanym wieku, najczęściej o złym stanie zdrowia i ma charakter wymuszony.

W przypadku ludności po 60. roku życia, która uczestniczyła w migracjach zagranicznych (zarówno wśród imigrantów, jak i emigrantów) przeważały osoby będące w związkach małżeńskich w przeciwieństwie do migracji wewnętrznych, w których głównie uczestniczyły osoby owdowiałe. Można zatem sądzić, że przemieszczenia zagraniczne miały charakter bardziej rodzinny niż wędrowniki wewnętrzne osób starszych w Polsce. Jak wskazują wyniki *NSL'2002*, osoby starsze, które przebywały za granicą to najczęściej małżeństwa bez dzieci, a w następnej kolejności małżeństwa

z dziećmi, gdzie cała rodzina przebywa za granicą. W przypadku osób po 70. roku życia wyjeżdżających z Polski na stałe przeważały znacznie kobiety, głównie wdowy. Wskazuje to, iż wśród najstarszych osób utrata małżonka, wymusza najczęściej przeprowadzkę do opiekunów rodzinnych [Szukalski 2002: 76].

Biorąc pod uwagę fakt, że zdecydowana większość osób w tym wieku, która przybyła z zagranicy, miała polskie obywatelstwo, można sądzić, że w większości mamy do czynienia z imigracją powrotną. Na uwagę zasługuje wysoki poziom wykształcenia ludności powyżej 60. roku życia przybyłej do Polski w porównaniu z emigrantami i osobami starszymi biorącymi udział w migracjach wewnątrz kraju. Fakt ten można tłumaczyć emigracją lat 1960. i 1970., w której uczestniczyły głównie osoby młode, lepiej wykształcone, często kontynuujące naukę za granicą, a po osiągnięciu wieku emerytalnego powróciły do kraju.

Literatura

- Charles F., Longino Jr., 2001, *Geographical distribution and migration*, R. H. Binstock, L. K. Geogeds [w]: *Aging and the Social Sciences*, s. 103-213
- Gawryszewski A., 2005, *Ludność Polski w XX wieku*, Monografie, PAN IGiPZ, Warszawa, 623 s.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 1992, *NSP'1988, Migracje ludności w Polsce w latach 1979-1988*, Warszawa, 243 s.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny), 1998, *Migracje Zagraniczne ludności w Polsce w latach 1998-1997*, Warszawa, 140 s.
- GUS (Główny Urząd Statystyczny) b, 2003, *NSP'2002, Migracje zagraniczne ludności*, Warszawa, s. 348
- GUS (Główny Urząd Statystyczny) c, 2003, *NSP'2002, Ludność. Stan i struktura demograficzno – społeczna*, Warszawa, 293 s.
- Kowaleski J. T. Szukalski P. (red.), 2004, *Proces starzenia się ludności. Potrzeby i wyzwania*, Wyd. Biblioteka, Łódź 312 s.
- Latuch M., 1977, *Przyczyny emigracji osób w starszym wieku z największych miast w Polsce*, „Studia Demograficzne”, nr 50, s. 51-69
- Quandango J., 2002, *Aging and the life course*, Pepper Institute on Aging and Public Policy, Florida State University, 240 s.
- Rosset E., 1959, *Proces starzenia się ludności. Studium demograficzne*, PWG, Warszawa, 594 s.
- RRL (Rządowa Rada Ludnościowa), 2001, *Sytuacja demograficzna Polski. Raport 2000 – 2001*, Warszawa, 260 s.

Szukalski P., 2002, *Przepływy międzypokoleniowe i ich kontekst demograficzny*, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 234 s.
Wierchośławski S., 1999, *Demograficzne aspekty procesu starzenia się ludności Polski*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, zeszyt 1, s. 19–55